

נושא העלון
בברכת "אשר יצר אתכם
בדין",

בענין: "לועג לרש".

איסור הליכה לקבר ב'
פעמים ביום.

קריאה כתב שעל גבי
קבר.

במנהג הנחת אבן על גבי
המצבה.

במנהג הנחת היד על
הקבר

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

לב המועדים

גליון צ' הלכות והליכות בענין הליכה לקברי צדיקים

ברכה בבית הקברות "אשר יצר אתכם בדין" (ברכות נה, ב)
הנכנס לבית הקברות צריך לברך ברכת הראיה שנתקנה על הרואה קברי
ישראל ברכת "אשר יצר אתכם" וכו' (טושו"ע רכד יא). והמנהג להוסיף
ולומר את ברכת "מחיה המתים אתה רב להושיע" בלא ברכה (מעבר יבוק
מאמר שפתי רננות פ' ב, ש"ך ס' שעו ו).

הטעם בברכה זו: כדי להצדיק דינו של הקב"ה על המתים הקבורים שם
וכדי לעורר את האדם החי להזכירו חיים והמות והתוחלת לתחיית המתים
אחר המות (מסכת ברכות נה, ב ספר הבתים שער יג אות ו).

מקום הברכה: יש אומרים: שיש לברך את הברכה כשהוא סמוך לקברים
בתוך ד' אמות (ערוה"ש רכד ח), והטעם: משום שברכה זו נוגעת למתים
(גשר החיים ח"א עמוד שיא). יש אומרים: שעדיף לברך הו"ץ לד' אמות
(הגר"ש דבילצקי בהנהגותיו לספר פני ברוך עמוד תצו, ספר נשמת ישראל).

**הרואה בית קברות מרחוק כגון הנוסע לכיון ירושלים ורואה את הר
המנוחות או הרואה בית קברות מביתו**

יש אומרים: שיוכל לברך (עיין ערוה"ש רכד ח, שו"ת בצל החכמה ח"ג ס' מ).
ויש אומרים: שלא יברך אלא עליו להתקרב ואז לברך וכן יש לנהוג
והטעם: כיון שהברכה היא התעוררות גדולה לאדם להזכירו החיים והמות
וזה שייך רק כשהוא מתקרב ממש לבית הקברות אבל הנוסע ברכב
בכביש הסמוך לא שייך ברכה זו (שו"ת באר משה ח"ב י"ג גשה"ה ח"א ע' שיא).
ויש שכתבו לחלק שאם עוצר מכוניתו ומסתכל על הקברות מברך, ואם
ראיה בעלמא אגב הנסיעה לא מברך (תשובות והנהגות ח"ג סימן פ).

ברכה בקבר של יחיד או מספר קברים בלבד: על קבר של יחיד אין
מברכים ברכה זו, כגון קבר של ר' מאיר בעל הנם, קבר רחל שקבורים לא
בבית קברות, **והטעם:** כיון שברכה זו נתקנה בלשון רבים (משנ"ב רכד ס"ק מז).
טעם אחר: לפי שאומרים בברכה "וידוע מספר כולכם" ובקבר אחד או
מספר קברים גם לנו ידוע המספר (תשובת הרדב"ז ח"ג סימן תקסט).

ברכת ראיה בקברי צדיקים

**הטעם במנהג העולם שאין מברכים ברכת הראיה כשעולים לקברי
צדיקים עתיקין כגון מערת המכפלה, במירון שקבורים שם רשב"י
ובנו, קבר האר"י ז"ל והבית יוסף בצפת ועוד**
כיון שעיקר הברכה הוא על המקום שרגילים לקבור שם או שמתו לפני
כמה שנים וניכר עוד בבית הקברות, ועל זה תיקנו ברכה אבל במקום

"המנהג לילך בכל ערב ר"ח על בית קברות אנשים ונשים, ובפרט
"בערב ר"ח אלול, גם בכל החודש עד יו"כ", ושופכים תחינות ובקשות
ותרד עיניהם דמעות מאין הפוגות" (שו"ת יד אפרים פ' ה ד).

בית הקברות

בית הקברות נקרא "בית מועד לכל חי" (איו"ב ל כג) וכן בשם "בית עולמים"
(קהלת יב ה) "כי הולך האדם אל בית עולמו" ובלשון המקובל בהמון העם
"בית עלמין" (סנהדרין יט, א) וכן יש שקוראים אותו "בית החיים", **הטעם
בשם זה:** לפי שיש אשר נאמר עליהם צדיקים במיתתם נקראים חיים ולכן
נקרא בית החיים (הדר"ק דף ט"ז).

הטעם שנקרא בשם "בית" ולא שדה: על פי הא דאמרן בגמרא (מועד
קטן ט, ב) "האי עלמא אושפזיא וההוא עלמא ביתא" נופירש רש"י קבר הוי
בית שעומד לעולם, וביומא (סו) מובא שר' אליעזר בתשובותיו קרא את
הקבר בשם בית (מהרי"ל צירלסון ז"ל).

מקור ההשתטחות בקברי צדיקים

המקור הראשון: מציאנו אצל יוסף שהשתטח על קבר אמו שירד למצרים
וענתה לו אימו שה' יצלו מכל רע (ספר הישר) וכן כלב שפירש מעצת
מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות אמר להן אבותי בקשו עלי רחמים
(סוטה לד, א).

כמו כן מציאנו במדרש (בראשית רבה פרשת פב אות י) לגבי רחל שקברה
יעקב בבית לחם כדי שיעברו ישראל שם כגלות תבקש עליהם רחמים.
ואמרו בזוהר (שמות דף מז ע"ב) שאם לא תפילת המתים עבור החיים, לא
חיו החיים מתקיימים אפילו חצי יום.

טעם להשתטחות על קברי צדיקים

לפי שיש בזה תועלת לחיים כאומר לפניו יתברך הרי אנו חשוכים לפניך
כמתים (גמרא תענית מז, א).

בספר חסידים (סימן תנ) כתב שיש הנאה למתים שבאים אוהביהם על
קבריהם ומבקשים על נשמתם, שעל ידי זה מטיבים להם בעולם הבא וגם
כשמבקשים מהם הם מתפללים על החיים (עיין קב הישר פרק עא).

טעם אחר: דבית קברות מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש
וטהור, והתפילה נתקבלה יותר, והמתפלל על קברי צדיקים אל ישנים
מגמתו נגד המתים אך יבקש מהש"ת שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים
שוכני עפר" (מג"א תקפא ז בשם מהרי"ל באר היטב שם).

עתיק שלא ניכר עוד כבית הקברות וגם הקברים עצמם אולי אינם שם אלא עצמות צדיקים לא נהגו לברך (תשובות והנהגות ח"ד סימן נו).

טעם אחר: ע"פ הנצי"ב (עמק שאלה שאילתא יד) שאין איסור לועג לרש כשהמת קבור בעומק עשרה טפחים משום שנחשב כרשות אחרת, ולפי זה בצדיקים שקבורים במערה מונחים בעומק של המערה ולכן לא מברכים דאינו בגדר "הרואה" (תשובות והנהגות שם).

טעם אחר מדוע אין מברכים בבית הקברות בצפת: כיון שהיו שם כמה רעידות אדמה א"כ קברותיהם עמוקים ואינם לפנינו ואינו בגדר הרואה (מנוחת אמת פרק יג הערה כט).

ברכה אחת לשלושים יום

מי שבירך ברכת "אשר יצר אתכם בדין" על קברים שראה בבית קברות אחד, אינו חוזר לברך ברכה זו עד שעברו שלושים יום מראיתו הראשונה, **והטעם:** ככל ברכות הראיה שתקנו חז"ל אחת לל' יום (פושע"ע רכז יג).

אם נתחדש עוד קבר צריך לברך אף בתוך ל' יום (תשובת הראב"י סימן לג, ערה"ש רכז ה, ספר נחלת יעקב עמוד ש מפנקס הקהל תקנות של רע"א הנכתב על כמה פתחי בית הקברות במדינת פאזען, רדב"ז תתקצט).

הולך לבית קברות אחר תוך ל' יום

יש אומרים: שיכול לברך שוב (הלק"ט ח"א סימן ריב, השולחן שלמה רכז), ומה שכתב בשו"ע שאם ראה תוך ל' יום אינו חוזר ומברך דווקא שראה אותו בית הקברות דומיא דמלך שאינו מברך תוך ל' דווקא שראה אותו מלך אבל מלך אחר כן וה"ה לענין בית קברות אחר (רדב"ז הובא במג"א רכז י).

ויש אומרים: שלא יברך, **והטעם:** דשם קברי ישראל חד הוא, ולא דמי לראית מלך אחר שצריך לברך דשאני מלך דכל אחד יש לו כבוד חלוק בפני עצמו (שו"ת יד אליהו מלובלין סימן לא, כפה"ח רכז לה בשם המ"מ אות ב), **ויש אומרים:** שיברך בלא שם מלכות (פתח הדביר אות יב).

מי שהולך להשתטח על כמה קברות באותו יום הנמצאים בבתי קברות שונים, יברך ברכת "אשר יצר אתכם" על בית הקברות הראשון ויכון לפטור בה את שאר הקברים שעתיד לראות באותו יום (עיין רדב"ז ח"ג סימן תקס"ט, שו"ת בצל ההכמה ח"ה סימן פד אות ט).

לועג לרעש

לועג לרש, ביאור: המגיע לבית הקברות יש לזהר שלא לעשות שום מצווה ליד הקבר משום שנחשב בכך לועג לרש שהמת אינו יכול לקיים המצוות (משנ"ב כג ס"ק א).

מקור האיסור: מהגמרא ברכות (יה, א) "לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרעו וקורא ואם עשה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו" (משלי יו, ה).

הסתרת הציצית

אין לגלות הציציות בבית הקברות וצריך להכניסן בבגדו, והטעם: משום לועג לרש (שו"ע או"ח כג א). **הטעם שדין זה נאמר לענין ציצית**

יותר מכל המצוות: משום שמצות ציצית שקולה כנגד כל המצוות כדאמרינן (מנחות מג, ב) ציצית בגימטריא ת"ר וד' חוטים וד' קשרים הרי תרי"ג ולכן יש בה לועג לרש יותר משאר מצוות (ברכות יח, א תוס' ד"ה למחר בשם ר"ת).

קבר של קטן: יש להחמיר משום לועג לרש (משנ"ב כא ס"ק ה), **והטעם:** דשמא נשמה של אדם גדול היה בו (משנ"ב שם, מהרי"ט צהלון כחידושו לפרק איזה נשך). **טעם אחר:** דשייך לועג לרש שיאמר הקטן זה לועג לי על שלא הגעתי לשנותיו שאלו הגעתי לשנותיו הייתי קורא ושונה ומתפלל נמצא ששייך בלועג לרש (מהרי"ט צהלון שם).

טעם אחר: מפני הרואים שיראו אותו מתפלל ליד קבר ולא יתנו דעתם לומר קטן הוא.

קבר אשה: בקבר של אשה אין משום חשש לועג לרש כיון שבחייה לא היתה חייבת במצווה זו ואם משום לחוש לגלגול קודם שהיתה זכר (כדברי המהריט"צ לענין קטן שיש לחוש שהיה בו נשמת אדם גדול) משום שכולי האי לא חישבין (פמג"ד או"ח כג בא"א ב, משנ"ב שם ס"ק ה).

בספר חומות ירושלים (סימן קמב): כתב דאפשר שמה שאין דין לועג לרש באשה זה רק במצות שלא היתה מקיימת בחייה כמו מצות ציצית ותפילין אבל מצוות שעושים הנשים אע"ג שהם פטורות שייך לועג לרש (הובא בדברי סופרים רט יט ז), וכן משמע שגם דברי תורה אסורים, משום שגם אשה שייכת בת"ת במצות שלהם (חומות ירושלים שם, עיין צ"ח ברכות ג).

אמירת תהילים: אמירת תהילים ליד הקבר כל שעושה זאת משום חשיבות המת דהיינו שמחשביו למקום קדוש לערוך שם תפילות אין בזה משום לועג לרש (שד"ח אבילות אות קטו, גשה"ח כט ביקורי קברים י).

החזו"א היה מחמיר בענין שלא לומר תהילים בתוך ד' אמות הקבר גם לא ביא"צ (אכני חן דברי סופרים, ארזות רבינו קברי צדיקים ה).

דרשות ליד הקבר: דרשות שדורשים ליד הקבר לכבוד המת מותר ואין בזה משום לועג לרש, **והטעם:** כיון שדורש לכבדו המת אין לועג לרש (גשר החיים פרק כט ביקורי קברים אות י).

"צידיק הדין" ו"קדיש"

צידיק הדין: מותר לומר צידוק הדין תוך ד' אמות של מת, **והטעם:** כיון שהוא ענין של מת (מהרש"ל הובא בדרישה ובב"ח, משנ"ב עא ס"ק טו).

אמירת "קדיש": המנהג לומר קדיש אף תוך ד' אמות של מת, **והטעם:** על פי דברי הספר מעבר יבוק (חלק שפת אמת סוף פרק כט) שקדיש הוא דבריו של מת שהם מתפללים עליהם ולכן אין צריך להרחיק ד' אמות (עיין שדי חמד אות קטו).

טעם אחר: לפי שבזמן הגמרא כיון שנהגו שלא להעמיק את הקבר כל כך לכן אסור שהיו סמוך למת, אבל היום שנהגו להעמיק את הקבר יותר מעשרה טפחים הוי רשות אחרת (נצי"ב הובא בד"ם פרק יט יח).

ביאור הענין לכבודו של מת שמותר

משום שכל דבר שעושים לכבודו וזכותו של מת לא לשייך לועג לרש דאיסור זה הוא משום דהוי כבזיון של מת שלועג ממנו, ובכל דבר שעושים לכבודו וזכותו לא שייך בזיון ונהפך הוא דמכבדו בזה (הגאון רבי אהרן וואלקין ז"ל בספרו שו"ת זקן אהרן ח"ב סימן פה).

יש שנוהרים שלא לומר קדיש בתוך ד' אמות של מת כדפסק השו"ע והמשנ"ב ע"א ס"ק מז.

ג' תפילות החובה בקברי צדיקים

הטעם שמתפללים על קברי צדיקים [קבר רחל, מירון בקבר הרשב"י, ר' מאיר בעל הנס, ועוד] תפילות היום ולא נחשב כלועג לרש.

לפי שהוא בכלל כבודם של צדיקים שמאמינים שהתפילות מתקבלים בזכותם (שו"ת מנחת אליעזר ח"ג סימן נג).

טעם אחר: לפי שצדיקים נקראים חיים (עיין ספר חסידים תתשכט).

טעם אחר: כיון שהם גנוזים במערה הוי רשות בפני עצמו ואין בזה משום לועג לרש (גשר החיים כ"א).

מנהג הגר"ש מסלנט בקבר רחל להתפלל רק בפרוודור משום לועג לרש [משום שיש שפקפקו כיון שאין ידוע לנו שקברה נמצא בחלל למטה מעשרה] ולמעשה לא ראינו הרבה שנהגו כן (גשר החיים כ"א).

טעם אחר בקברי אבות וקבר רחל: כיון שהם היו קודם מתן תורה ולא היו חייבים במצוות ממילא לא שייך לועג לרש (שו"ת מנחת אליעזר ממונקאטש ח"ג סימן נג).

מקום התפילה על הקבר

לכתחילה יש להתקרב אל הקבר ולעמוד בתוך ד' אמותיו הסמוכים ששם מקומו ורשותו של מת (עיין ברכות יח, א מת תופס ד' אמות לק"ש).

יש אומרים: שיש להדר ולהתפלל בצד המצבה מקום לינת ראש המת (מעבר יבוק חלק אמרי נעם פמ"א, נשמת ישראל ח"ב סימן לו).

בארחות רבינו (ח"א עמוד שט) הביא כשהלך על ציון החזו"א עמד על יד המצבה במקום שמונה ראשו של מרן, ועמד מצדו של הראש ולא כנגדו, והתפלל בלחש תפילה קצרה.

לעמוד לכיון ירושלים: בכל מקום שמתפללים על הקברים ראוי להתפלל לכיון ירושלים והיינו כשעומד ליד ראש המצבה יכולין פניו כנגד ירושלים מקום המקדש, **והטעם:** משום שמשם עולים כל התפילות (אגרת דהדו"ת ח"ב אגרת שז אות ט).

במקום שאין אפשרות כגון שהוא כהן או שיש ציבור גדול הפוקד מקום קבורת הצדיק יש תועלת בעומד סמוך נראה לקבר

הטעם משום מעלת המקום דקבר של צדיק מעורר אותו שיתפלל בכוונה הראויה, והן מצד המקום מאחר שהנשמות מתעוררים על יד התקרבות למקומם אפילו אם אינו עומד ממש על הקבר רק עומד בסמוך ונראה (דודאי השדה).

לא יתפלל למתים

יש אומרים: כשהולך לקברי צדיקים לא ישום מגמתו למתים, אלא יבקש מהשי"ת שירחם עליו בזכות הצדיקים והקרובים שוכני עפר (מהרי"ל הלכות תענית אות יח, באה"ט תקפ"א יז, משנ"ב תקפ"א ס"ק כז). **והטעם:** מפני חשש שיהיה בכלל ודורש אל המתים (חיי אדם כלל קל"ח).

יש אומרים: שמותר לבקש מהמתים שיתפללו בעדו וימליצו עליו לטובה (ספר חסידים תנ, שו"ת מנח"א ח"א סימן ח). **והראייה** מתפילתו של כלב כשהתפלל על קברי אבות של יכשל בעצת מרגלים "אבותי בקשו עלי רחמים" הרי שפנה בבקשה ישיר לאבות (עיין ספר חסידים סימן תנ).

חליכה לקבר ב' פעמים ביום

אין לילך על קבר אחד שתי פעמים ביום אחד (מג"א קפ"א ס"ק מז בשם האר"י, וכן בצוואת ר' יהודה החסיד אות יב, משנ"ב שם ס"ק כז). **והטעם:** משום שכשהזור מגלה שבפעם הראשונה לא התפלל המת עבורו ואיכא בזיון למת שמחשבו כאכזר (ספר אבן יעקב על הלכות אבילות סימן מד).

כשלא יצא מד' אמות של הקבר אין זה נחשב ליציאה מן הקבר ועדיין הוא בכלל אחד ויכול לחזור ולהתפלל שם (פירוש שבעים תמרים לצוואת ר' יהודה החסיד). **כשיצא מד' אמות הקבר אבל עדיין נמצא אצל הקברים, יש אומרים:** שכל שלא הלך מחוץ לקברים יכול לחזור ולא נחשב ב' פעמים על קבר אחר (עיין פירוש שבעים תמרים).

מתי אפשר לילך פעמים ביום: יש אומרים שדין זה נאמר רק במקום שביקר בקבר פעם ראשונה וביקש הכל ולכן אין לו לחזור לבקש בקשותיו ליד אותו קבר, אבל אם נתחדשה בקשה שניה מה שלא ידע מקודם יכול לילך שנית לאותו קבר, והטעם משום שלא שייך הטעם דלעיל שכשהולך בפעם השניה מגלה שלא התפלל עליו המת בפעם ראשונה (ספר אבן יעקב על הלכות אבילות סימן מד).

בקבר צדיקים: כשהמצבה נמצאת בתוך בית המדרש שנבנה על גבי מערה כגון ציון הרשב"י לא מונעים עצמם אנשים לבוא לבית המדרש אפילו פעמים ביום לצורך תפילה ולימוד ואין מנעים אף מלגשת לציון הקדוש מספר פעמים ביום (אדמת קודש פרק כח).

לילך לב' קברים באותו היום

ביום היארצי"ט של אביו ואמו: יש הנוהגים כשמבקרים ביום היארצי"ט בקבר הוריו שלא לבקר באותו היום בקברים אחרים (זכרון אליהו, בפני ברוך סימן לו). **הטעם נראה:** לפי שיש בזה זלזול בכבוד אביו ואמו שביום הזכרון שלהם הולך לקברים של אחרים (פני ברוך במכתב שהודפס בספר צדיקים קרויין חיים).

קברי צדיקים ביום היארצי"ט

יש אומרים: שגם בהולך על קבר צדיקים ביום היארצי"ט שלו אין לילך לקברים אחרים משום שיש בזה מעין זלזול ביקרא דצדיקא (ספר צדיקים קרויין חיים).

ויש אומרים: שביארצייט של צדיק מותר, ואינו דומה ליום היארצייט של אביו לפי שעיניך הטעם משום שיש זלוול באביו ובאמו כשהולך ביום היארצייט שלהם לקברים אחרים היא מחמת חשיבות היום שיש להקדישו לעשיית מעשים טובים לעילוי נשמת הנפטר וממילא כשהולך לקבר אחר הוא מסיח דעת מהמנהגים והתפילות הנוגעים לעילוי נשמת אביו, אבל כשהולך על קברי צדיקים ביום היארצייט שלהם אין הביקור לתועלת נשמתם ולא לכבודם אלא התפילות הם בעבור החיים, ואין בזה חשש בזיון אם גם הולך לקבר אחר (ספר צדיקים קרויין חיים בשם הגאון רבי מאיר אייזיק זאהן בעל שו"ת מבשר טוב).

קריאה כתב שעל גבי קבר

הקורא כתב שעל גבי הקבר או המסתכל בפניו מת משכח תלמודו (הורו"ת יג, ב בשם י"א, משנ"ב ס"ק ב).

כתב בולט: יש אומרים, שכל דברי הגמרא נאמרה דווקא לקרוא בכתב בולט אבל בכתב שקוע אפשר לקרוא (מהר"ח בשער המצוות פרשת ואחנן, קיצור שולחן ערוך קכח יג, שו"ת בצל החכמה ח"ה סימן ה). **הקורא על ידי הסתכלות בלי להוציא מהפה** הוא גם כן בכלל הקפידא (ספר זכרון לגר"ח קניבסקי אות כו).

תקנה למי שקרא יש לומר ברכת "אהבה רבה, עד "וליהדך באהבה" שהוא מסוגל לשכחה (א"ר או"ח רכד ז, רבי עקיבא איגר יור"ד שעו).

הנחת אבן על גבי המצבה

מנהג שהשתרש ברוב קהילות ישראל שהמבקר בקבר מניח אבן על המצבה (באה"ט או"ח רכד ח).

הטעם: לכבוד המת להראות שהיה על קברו ולכן מניחים את האבן בסיום הביקור ואין לסלק את האבן למען תעמוד שם ימים רבים להראות שהיה על קברו וכן הוא המנהג המקובל (מהר"ש, אליה רבה רכד ז באר היטב שם ס"ק ח כה"ח תקפא אות צב בשם קיצור השל"ה).

טעם אחר: על פי הגמרא (בהורו"ת יג, ב) "חמשה דברים משכחין הלימוד ויש אומרים אף הקורא כתב שעל גבי הקבר" ולכן יש המניחים אבן על גבי הקבר לפי שאומרים שמועיל שלא תהיה קריאתו קשה לתלמודו אפשר שקבלה היא מקדמונים ולפי שכתוב בספר הכוונות שאין זה קשה לתלמוד בכתב שוקע נראה לצרף שתי הסברות יחד שבכתב שלנו השוקע יש לסמוך על הנחת אבן (יוסף אומ"ץ ח"ב סדר הלימוד והוא בשו"ת רבבות אפרים ח"ה או"ח סימן נא).

נפק"מ בין הטעמים מתי להניח את האבן לפי הטעם שמניחים את הוא לכבוד המת להראות שהיה על קברו וא"כ ראוי להניח כאותה כאשר הוא נפרד מן הקבר והולך, אך למעם השני (יוסף אומ"ץ) שהנחת האבן היא לבטל את קושי לשכחה הרי שיש להניחה מיד כאשר מגיע לקבר (שו"ת רבבות אפרים חלק ח סימן נא).

טעם אחר: על ידי שימת האבן על המצבה יש הבעת רצון להשתתפות בתוספת של בניה כל המצבה (ילק"מ עמוד לט).

טעם אחר: לפי כשבאה הנשמה לקבר היא יודעת מי הניח אבן על קברה ומה בקשתו כשעולה למרום היא מבקשת עליו רחמים (נוהג בחכמה עמוד קפ אות לא).

טעם אחר: לפי שבימים עברו לא היו מכסים את הקבר באבן גדולה אלא מסמנים את הקבר בגל של אבנים לכן כל מי שבא לקבר היה מוסיף אבן כדי לשמור על גל אבנים ולחזקו.

טעם אחר: על פי הגמרא (בהורו"ת יג, ב) שכתב שעל גבי המצבה קשה לשכחה, לכן נהגו להניח אבן על כמה אותיות בכדי שאם יתחילו לקרוא הכתב יפסיקו קריאתם ולא ישכחו תלמודם (שו"ת רבבות אפרים ח"ה נא).

הסרת האבן אחר הביקור

מנהג המקובל בקהילות אשכנזי שלא מסירים את האבן לאחר הביקור בבית הקברות. **ויש אומרים:** שיש להסיר את האבן אחרי התפילה, **והטעם:** על פי הסוד (שו"ת רבבות אפרים ח"ה או"ח סימן נא בשם המקובל רב סלמאן מוצפי).

הנחת היד על הקבר

יש הנוהגים להניח את היד על הקבר (באר היטב או"ח רכד ח) ואומרים הפסוק "ונחך ה' תמיד וכו'" תשכב בשלום עד בא מנחם משמי"ע שלום" (ישעיה נה, יא, באר היטב, שע"ת, משנ"ב רכד). **ויכוון** בפסוק "ונחך" וכו' שיש בו ט"ו תיבות כמנין קשרי היד (שערי תשובה רכד ה, וקצוש"ע קכח יג).

יד שמאל: כשמניח היד יניח ידו השמאלית ולא יד ימין (ברכ"י מהר"א אזולאי כה"ח). **והטעם:** לפי שכתוב "אין שלטון ביום המות" וכן שם יד שמאל שהוא יד כהה שאינו שולט בה (יפה ללב שם).

נישוק הקבר: יש נוהגים לנשק המצבה בגמר ביקור בית הקברות, **והטעם:** דרך כבוד לנפש (עיין ראב"ד השלישי בעל השגות על הרמב"ם, הזון למועד שכך נהג השל"ה הקד' בחיותו בצפת על קברי צדיקים).

נטילת ידים בכניסתו וביציאתו מבית הקברות

מקור הדין: בשו"ע (או"ח ד יח) "אלו דברים צריכים נטילה במים הקם מהמיטה .. ויש אומרים אף ההולך בין המתים (היינו בית הקברות) (מגן אברהם שם כ) ומי שנגע במת". וכתב המג"א (תע"א ס"ק כ בשם תשובות מהרי"ל כג, עיין משנ"ב תע"ב) שיש ליטול קודם שיתפלל על הקברות.

מסירת הכלי לחבריו: הנוטל ידיו כשהוזר מבית הקברות אינו מוסר הכלי לחברו שיטול אלא מניחו וחברו יקח ליטול בו ידיו (א"ר רכד תסח), **והטעם:** נראה משום שהוששים לא לערבב את המים מפני שבמים יש מומאה ומנסים לפזר רוח המואה כמה שאפשר (אמת קודש פרק כא הערה מז).

להניח את הספל הפוך

מכיון שהמנהג לשפוך את כל המים מהכלי אחר שנטל ידו מהם כיון שכל המומאה והרוחות מתאספות שם, ומטעם זה יש הנוהגים שבגמר הנטילה מניחים את הספל הפוך כדי שלא ישאר בו מים (אדמת קודש פרק כא על פי מעבר יבוק חלק שפת אמת פרק לה)